

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри
менеджменту, логістики та інновацій
Протокол № 2 від 31.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Проректор з навчально-методичної роботи

Каріна НЕМАШКАЛО

РИЗИК МЕНЕДЖМЕНТ

робоча програма навчальної дисципліни (РПНД)

Галузь знань **07 "Управління та адміністрування"**
Спеціальність **073 "Менеджмент"**
Освітній рівень **перший (бакалаврський)**
Освітня програма **"Менеджмент організацій і адміністрування"**

Статус дисципліни **вибіркова**
Мова викладання, навчання та оцінювання **українська**

Розробник

Підписано КЕП

Ганна ДЕМЧЕНКО

Завідувач кафедри
менеджменту, логістики
та інновацій

Олена ЯСТРЕМСЬКА

Гарант програми

Марина ПАСЬКО

Харків 2023

ВСТУП

Навчальна дисципліна дозволяє сформувати знання щодо принципів і закономірностей ефективного управління ризиками підприємства. Основними завданнями вивчення дисципліни «Ризик менеджмент» є: поглиблення та систематизація знань щодо сутності та класифікації ризиків підприємства; ознайомлення з методами ідентифікації, оцінювання, ризиками; формування практичних навичок щодо управління ризиками на підприємстві.

Завдяки вчасній ідентифікації підприємницьких ризиків і використанню методів управління ризиками для обґрунтування управлінських рішень, ризик менеджмент закладає фундамент професійного та ефективного управління в умовах невизначеності.

Мета навчальної дисципліни - формування системи теоретичних знань і набуття професійних компетентностей щодо організації управління, аналізу, оцінювання та прогнозування ризиків задля забезпечення економічної безпеки та сталого функціонування підприємства.

Завданнями навчальної дисципліни є:

засвоєння здобувачами теоретико-методичних основ та підходів ризик менеджменту;

Об'єктом вивчення дисципліни є процес управління ризиками з метою забезпечення економічної безпеки та сталого функціонування підприємства.

Предметом навчальної дисципліни є принципи, форми і методи управління ризиками.

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна визначено в табл. 1.

Таблиця 1

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна

Результати навчання	Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти
PH 3	ЗК 5; ЗК 8; СК 1
PH 4	ЗК 3; ЗК 10; ЗК 11; ЗК 12; СК 1
PH 5	СК 3; СК 12
PH 6	ЗК 8; СК 2; СК 3; СК 12
PH 8	СК 2; СК 5; СК 7
PH 12	СК 7
PH 13	СК 11
PH 17	ЗК 3; ЗК 10; ЗК 11; СК 9
PH 18	СК 2; СК 9; СК 16
PH 21	СК 10; СК 18

де, ЗК3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу.

ЗК5. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК10. Здатність до проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК11. Здатність до адаптації та дії у новій ситуації

ЗК12. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

СК1. Здатність визначати та описувати характеристики організації.

СК2. Здатність аналізувати результати діяльності організації, зіставляти їх з факторами впливу зовнішнього та внутрішнього середовища.

СК3. Здатність визначати перспективи розвитку організації.

СК5. Здатність управляти організацією та її підрозділами через реалізацію функцій менеджменту.

СК7. Здатність обирати та використовувати сучасний інструментарій менеджменту.

СК9. Здатність працювати в команді та налагоджувати міжособистісну взаємодію при вирішенні професійних завдань.

СК10. Здатність оцінювати виконувані роботи, забезпечувати їх якість та мотивувати персонал організації.

СК11. Здатність створювати та організовувати ефективні комунікації в процесі управління.

СК12. Здатність аналізувати й структурувати проблеми організації, формувати обґрунтовані рішення.

СК14. Розуміти принципи психології та використовувати їх у професійній діяльності.

СК16. Здатність до застосування моделей і методів розроблення, прийняття й реалізації управлінських рішень в умовах невизначеності.

СК18. Здатність обґрунтовувати вибір методичних підходів для проведення економічного аналізу діяльності суб'єктів різних організаційно-правових форм різних галузей

РН3. Демонструвати знання теорій, методів і функцій менеджменту, сучасних концепцій лідерства.

РН4. Демонструвати навички виявлення проблеми та обґрунтування управлінських рішень.

РН5. Описувати зміст функціональних сфер діяльності організації.

РН6. Виявляти навички пошуку, збирання та аналізу інформації, розрахунку показників для обґрунтування управлінських рішень.

РН8. Застосовувати методи менеджменту для забезпечення ефективності діяльності організації.

РН12. Оцінювати правові, соціальні та економічні наслідки функціонування організації.

РН13. Спілкуватись в усній і письмовій формі державною та іноземною мовами.

PH17. Виконувати дослідження індивідуально та/або в групі під керівництвом лідера.

PH18. Демонструвати здібність розроблення, прийняття та реалізації управлінських рішень у системі діяльності суб'єктів різних організаційно-правових форм в умовах невизначеності.

PH21. Демонструвати навички аналізу діяльності суб'єктів різних організаційно-правових форм різних галузей за функціональними областями та узагальнення його результатів.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи ризик менеджменту

Тема 1. Економічна сутність та характеристика ризиків.

Поняття ризику, сутність та характеристика. Ризики за видами діяльності підприємства та їх особливості. Карта ризиків та її побудова для підприємства та структурних підрозділів. Структурна характеристика ризиків.

Тема 2. Класифікація ризиків за структурною характеристикою.

Критерії класифікації за характеристикою безпеки. Критерії класифікації за характеристикою схильності до ризику та вразливості. Критерії класифікації за характеристикою взаємодії з іншими ризиками. Критерії класифікації за характеристикою щодо наявності інформації про ризики. Класифікація за розміром ризику та характеристикою витрат, пов'язаних з ризиками. Специфічна класифікація ризиків. Класифікація ризиків щодо видів діяльності підприємства.

Тема 3. Показники ризику та методи його оцінювання.

Сутність, зміст та необхідність оцінювання ризику. Зони ризику залежно від розміру втрат та їх характеристика. Способи побудови кривих ймовірностей. Види втрат від ризику та особливості їх характеристики у процесі діяльності підприємства. Втрати у виробничому підприємстві та визначення їх розмірів у процесі виробництва продукції, надання послуг чи виконання робіт. Втрати в комерційному підприємстві та їх вимірювання. Втрати у фінансовому підприємстві та визначення їх на основі методів вимірювання.

Тема 4. Управління ризиками діяльності підприємства. Сутність та завдання управління ризиком. Процес управління ризиками. Ризик менеджмент як система управління. Система ризиків та їх характеристика. Участь функціональних управлінських служб в управлінні ризиком.

Змістовий модуль 2. Ризик менеджмент підприємства.

Тема 5. Система управління ризиками підприємства.

Сутність, характеристика, мета та завдання системи управління ризиками. Обмеженість системи управління ризиками. Етапи управління ризиками. Система управління економічними ризиками підприємства. Системний підхід щодо управління економічними ризиками. Складові системи управління ризиками на підприємстві. Запропонована система управління економічними ризиками на підприємстві.

Тема 6. Ідентифікація та аналіз ризиків підприємства.

Виявлення ризиків – перший етап процесу аналізу та управління. Формування ризиків на основі зовнішніх та внутрішніх джерел інформації. Ризик-аналіз. Методологія та етапи ризик-аналізу проектів. Програмні продукти щодо кількісного ризик-аналізу. Основні принципи оцінювання ризиків та критеріальні показники. Оцінювання економічних ризиків підприємства та їх етапи. Кількісні методи оцінювання ризиків та їх характеристика. Якісні методи оцінювання ризиків та їх особливості. Особливості кількісних та якісних методів оцінювання економічних ризиків.

Тема 7. Методи управління ризиками на підприємстві.

Економічна сутність методів управління ризиками та їх характеристика. Способи управління економічними ризиками. Методи трансформації ризиків та їх характеристика. Методи фінансування ризиків та їх характеристика. Аналіз системи управління економічними ризиками на підприємстві.

Тема 8. Програма управління ризиками підприємства.

Підходи щодо аналізу та виявлення ризиків. Формування комплексу заходів щодо удосконалення процесу управління ризиками. Менеджмент ризику та його особливості. Програма управління ризиками та її удосконалення. Формування інформаційно-пошукової системи ризик менеджменту підприємства. Керівництво щодо розроблення, контролю та перегляду програми управління ризиками. Процедури щодо розроблення, контролю та перегляду програми управління ризиками. Витрати, методи управління ризиками, організації управління ризиками тощо.

Перелік практичних (семінарських) та / або лабораторних занять / завдань за навчальною дисципліною наведено в табл. 2

Таблиця 2

Перелік практичних (семінарських) та / або лабораторних занять / завдань

Назва теми та / або завдання	Зміст
Тема 1. Лабораторні роботи 1, 2.	Визначення показників ефективності фінансового рішення.
Тема 2. Практичне завдання 1.	Творче завдання «Експертна оцінка ризиків»
Тема 3. Практичне завдання 2.	Визначення ймовірностей подій на основі дерева ймовірностей.

Тема 4. Практичне завдання 3.	Визначення ймовірностей подій щодо успішного управлінського рішення.
Тема 5. Практичні завдання 4, 5.	Вибір рішень за допомогою дерева рішень (позиційні ігри).
Тема 6. Лабораторні роботи 3, 4, 5.	Розрахунок очікуваного прибутку з використанням ймовірностей торгової кон'юнктури.
Тема 7. Практичне завдання 6.	Визначення впливу факторів ризику щодо впровадження проекту.
Тема 8. Лабораторне заняття 6.	Визначення впливу ризиків під час реалізації проекту з надання нової медичної послуги на підприємстві

Перелік самостійної роботи за навчальною дисципліною наведено в табл.

3

Таблиця 3

Перелік самостійної роботи

Назва теми	Зміст
Тема 1 - 8	Вивчення лекційного матеріалу
Тема 1 - 8	Підготовка до практичних занять
Тема 1 - 3	Виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань
Тема 1 - 8	Підготовка до екзамену

Кількість годин лекційних, практичних (семінарських) та / або лабораторних занять та годин самостійної роботи наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

У процесі викладання навчальної дисципліни для набуття визначених результатів навчання, активізації освітнього процесу передбачено застосування таких методів навчання, як:

Словесні (лекція (Тема 3, 4, 5, 7, 8), проблемна лекція (Тема 1, 2, 6).

Наочні (демонстрація (Тема 1-8)).

Практичні (практична робота (теми 2, 3, 4, 5, 7), лабораторна робота (теми 1, 6, 8) кейс-метод (тема 1-3)).

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

Університет використовує 100 бальну накопичувальну систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти.

Поточний контроль здійснюється під час проведення лекційних, практичних, лабораторних та семінарських занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувача вищої освіти до виконання конкретної роботи і оцінюється сумою набраних балів:

для дисциплін з формою семестрового контролю екзамен (іспит): максимальна сума – 60 балів; мінімальна сума, що дозволяє здобувачу вищої освіти скласти екзамен (іспит) – 35 балів.

Підсумковий контроль включає семестровий контроль та атестацію здобувача вищої освіти.

Семестровий контроль проводиться у формах семестрового екзамену (іспиту). Складання семестрового екзамену (іспиту) здійснюється під час екзаменаційної сесії.

Максимальна сума балів, яку може отримати здобувач вищої освіти під час екзамену (іспиту) – 40 балів. Мінімальна сума, за якою екзамен (іспит) вважається складеним – 25 балів.

Підсумкова оцінка за навчальною дисципліною визначається:

для дисциплін з формою семестрового контролю екзамен (іспит) – сумуванням балів за поточний та підсумковий контроль.

Під час викладання навчальної дисципліни використовуються наступні контрольні заходи:

Поточний контроль: Індивідуальні навчально-дослідні завдання (25 балів), письмова контрольна робота (10 балів), колоквіум (20 балів), есе (5 балів).

Семестровий контроль: Екзамен (40 балів)

Більш детальну інформацію щодо системи оцінювання наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

Приклад екзаменаційного білета та критерії оцінювання для навчальної дисципліни.

Приклад екзаменаційного білета

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти
Спеціальність «Менеджмент»
Освітньо-професійна програма «Менеджмент організацій і адміністрування».
Навчальна дисципліна «Ризик менеджмент»

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 1

Завдання 1 (тестове), 20 балів

1. Сучасне поняття «ризик»:

А. Використовується для позначення можливого матеріального збитку;

Б. Пов'язано як з можливим матеріальним збитком, так і з можливим виграшем;

В. Ототожнюється лише з отриманим матеріальним збитком.

2. Зміна курсу валют, кон'юнктури ринку, податкового законодавства виступають факторами:

А. Чистих ризиків;

Б. Спекулятивних ризиків.

3. Непрямі втрати прибутку, пов'язані з впливом ризикових факторів, є:

А. Втрати від невиконання операції, не укладення угоди, не реалізації товару;

Б. Витрати на організацію та проведення заходів з управління ризиками;

В. Можливі втрати, що виникають при здійсненні бізнес-операцій.

4. Розмір коефіцієнту ризику в межах від 0,3 до 0,6 характеризує:

А. Мінімальний рівень ризику;

Б. Допустимий рівень ризику;

В. Високий рівень ризику;

Г. Неприпустимий рівень ризику.

5. Критерій прийняття рішення в умовах невизначеності, заснований на виборі максимального середнього значення, називається:

А. Критерієм Лапласа;

Б. Критерієм Вальда;

В. Критерієм Гурвіца;

Г. Критерієм Севіджа.

6. У розвиненій системі ризик менеджменту тактика управління ризиками реалізується на основі ...

А. Системи організаційної документації - постановах, інструкціях, методичних і технологічних матеріалах, які забезпечують ефективну реалізацію обраної ризикової альтернативи;

Б. Розробленої і затвердженої концепції управління ризиками;

В. Ситуаційного підходу, при якому оцінка ризику і реалізація ризикових заходів відбувається за мірою виникнення ризикової ситуації з урахуванням конкретних факторів і умов.

7. Формування системи страхових запасів і резервів відноситься до методу:

А. Диверсифікації;

Б. Лімітування;

В. Компенсації;

Г. Страхування.

8. До ризиків, пов'язаних з купівельною спроможністю грошей, відносяться:

А. Ризики ліквідності, валютні, дефляційні, інфляційні ризики;

Б. Ризик зниження прибутковості, ризик прямих фінансових втрат, ризик упущеної вигоди;

В. Інвестиційні та фінансові ризики.

9. Експертні методи прийняття ризикових рішень є:

А. Якісні оцінки фахівців, що дозволяють найбільш повно описати ситуацію прийняття ризикового рішення та розглянути варіанти, що складно формалізуються;

Б. Комплекс логічних і математичних процедур, спрямованих на отримання від фахівців-експертів інформації, її аналіз і узагальнення з метою вибору раціональних рішень.

10. Концепція прийняттого ризику передбачає ...

А. Необхідність вибору управлінських рішень відповідно до суб'єктивної оцінки керівником рівня ризику;

Б. Можливість йти на ризик, якщо його величина становить не більше 10%;

В. Виділення стартового, оціненого і кінцевого рівня ризику і безперервне здійснення на цій основі заходів з управління ризиками.

Завдання 2 (діагностичне), 6 балів

Використовуючи дані табл. 1 визначить рівень рентабельності активів в періоді, що планується, слід розрахувати варіацію, дисперсію, стандартне середньоквадратичне відхилення, використовуючи дані табл. 1.

Таблиця 1

Економічна рентабельність активів підприємства за 2013 – 2022 роки, %

Рентабельність активів підприємства	Роки									
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	3	11	11	1	9	11	11	4	8	13

Завдання 3 (евристичне), 8 балів

Харківська компанія ТОВ «Т Престиж» – виробник кондитерських виробів. Один з продуктів, які пропонує підприємство – це тістечка з заварним кремом. Компанія продає протягом п'яти днів 15, 16 і 10 ящиків. Від продажу кожного ящика підприємство отримує 450 грн. прибутку. Як відомо, тістечка з заварним кремом мають дуже невеликий строк придатності. Тому, якщо ящик не продано протягом 5 днів, він має бути знищений. Виробництво одного ящика тістечок обходиться компанії в 108 грн. Імовірності продати 15, 16 і 10 ящиків протягом тижня дорівнюють відповідно 0,45; 0,25; 0,3. Надайте рекомендації з обсягу виробництва тістечок керівнику підприємства. Побудуйте матрицю гри з природою (ТОВ – гравець з природою, а природа – торгова кон'юнктура). Розрахуйте середній очікуваний прибуток виробника з використанням ймовірностей стану природи. Зробити висновки на основі здійснених розрахунків.

Затверджено на засіданні кафедри менеджменту, логістики та інновацій,
протокол № __ від «__» _____ 20__ р.

Екзаменатор

к.е.н., доц. Ганна ДЕМЧЕНКО

Зав. кафедрою

д.е.н., проф. Олена ЯСТРЕМСЬКА

Критерії оцінювання

Підсумкові бали за екзамен складаються із суми балів за виконання всіх завдань, що округлені до цілого числа за правилами математики.

Алгоритм вирішення кожного завдання включає окремі етапи, які відрізняються за складністю, трудомісткістю та значенням для розв'язання завдання. Тому окремі завдання та етапи їх розв'язання оцінюються відокремлено один від одного таким чином:

кожна правильна відповідь на тестове завдання оцінюється у 2 бали. Максимальна кількість балів за правильне вирішення тестових завдань дорівнює 20 балам.

Максимальна кількість балів за діагностичне завдання – 6 балів, за евристичне – 8 балів.

Для оцінки рівня відповідності здобувачів у вирішенні практичних завдань використовуються такі критерії:

Діагностичне завдання. Оцінка 6 балів ставиться, якщо практичне завдання виконане правильно з використанням типового алгоритму.

Оцінка 4 - 5 балів ставиться, якщо завдання виконане повністю, але допущені неточності в розрахунках, оформленні; формулюванні термінів, категорій, невеликі арифметичні помилки в розрахунках при рішенні; або за умови належного оформлення завдання виконаного не менше, ніж на 70%.

Оцінка 2 - 3 бали ставиться, якщо завдання виконане не менш ніж на 50% за умови належного оформлення; або не менш ніж на 70% за умови допущених помилок у розрахунках та оформленні.

Евристичне завдання. Оцінка 8 балів ставиться за повне засвоєння програмного матеріалу та вміння орієнтуватися в ньому, використання додаткового матеріалу, та проявів творчого характеру. Здобувач демонструє усвідомлене застосування знань для розв'язання практичних ситуацій. При виконанні евристичного завдання здобувач повинен зробити коректні висновки щодо запропонованої виробничої ситуації та сформулювати власну рекомендацію для удосконалення проблеми. Оформлення виконаного завдання має бути охайним.

Оцінка 7 - 5 балів ставиться за повне виконання завдання, але відсутність творчого підходу та демонстрації знання додаткового матеріалу. В цілому методично завдання виконано вірно та оформлено охайно.

Оцінка 4 - 2 бали ставиться за часткове вміння застосовувати теоретичні знання для розв'язання практичних завдань; за умови, якщо завдання частково виконане, а здобувач при відповіді продемонстрував розуміння основних положень матеріалу навчальної дисципліни.

Підсумкова оцінка з дисципліни «Ризик менеджмент» розраховується

згідно з Методикою переведення показників успішності знань студентів Університету в систему оцінювання за шкалою ECTS і конвертується в підсумкову оцінку за шкалою ECTS.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Балджи М. Д. Економічний ризик та методи його вимірювання : навч. посіб. – Харків: Промарт, 2015. – 300 с.
2. Боровик М. В. Ризик-менеджмент / М. В. Боровик ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків :ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 65 с.
3. Самоменеджмент [Електронний ресурс] : навчальний посібник / С. К. Василик, О. В. Майстренко, К. Р. Немашкало та ін. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. – 150 с. Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/26376>
4. Статистика [Електронний ресурс] : навч. посіб. / О. В. Раєвська, І. В. Аксьонова, О. І. Бровко [та ін.] ; за заг. ред. О. В. Раєвської. - Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. - 389 с. Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/24523>

Додаткова

4. Демченко Г. В. Ризик-менеджмент : конспект лекцій для студентів спеціальності 073 «Менеджмент» першого бакалаврського рівня. – Харків: ХНЕУ ім.С.Кузнеця, 2021. – 65 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25441>
- Жовніренко Г. О. Економічні ризики : навч. посіб. – Донецьк : ДонІЗТ, 2011. – 142 с.
5. Самойленко В. В. Аспекти ідентифікації аналізу та управління ризиками – Видавничий дім «Гельветика» , 2021. – Т. 32 (71). – № 5. – С 29-33. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/26674>
6. Самойленко В. В. Особливості формування системи управління ризиками на підприємстві – Київ : Гельветика. – 2022. – Т. 33 (72). – № 1. – С. 28-36. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/27399>
7. Шегда А. В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління: навч. посіб. – Київ : Знання, 2008. – 271 с.

Інформаційні ресурси

8. Ризик-менеджмент: сторінка курсу на ПНС (платформа Moodle) – Режим доступу: <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=634>
9. ISO / ІЕС 31010:2009 Risk management – Risk assessment techniques [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://www.iso.org/iso/ru/catalogue_detail?csnumber=51073
10. ISO 31000:2018(en). Risk management – Guidelines. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:31000:ed-2:v1:en>.